

Qarabağ ədəbi mühiti: ənənə və müasirlik

İsa Həbibbəyli

Akademik, AMEA-nın vitse-prezidenti

Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun baş direktoru. Azərbaycan.

E-mail: isa.habibbeyli@science.az.

Annotasiya. Məqalədə Azərbaycanın ayrılmaz bir parçası olan Qarabağın ədəbi-tarixi ənənələrindən və görkəmli yaradıcı simalarından bəhs olunur. Göstərilir ki, Azərbaycan arxeoloqlarının tədqiqatları və şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindəki Qarabağ ərazilərilə bağlı toponimlər, həmin ərazilərin Dağlıq Qarabağın deyil, geniş mənada aralıq-dağlı Qarabağın milli möhürü olduğunu konkret faktlarla təsdiqləyir. Məqalədə belə bir fakt da xüsusi vurğulanır ki, böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin “Bərdənin tərifi” şeiri əslində geniş mənada “Küllü Qarabağın” ən gözəl təənnümüdür.

Vətən coğrafiyasının təbii göstəricilərini vəsf edən Molla Pənah Vaqif, Azərbaycan realist-satirik ədəbiyyatının əsas yaradıcılarından olan Qasım bəy Zakir, satirik şeirlərilə Qarabağda ad-san qazanmış Baba bəy Şakir, Xan qızı Xurşidbanu Natəvan, professional musiqi məktəbinin banisi Üzeyir Hacıbəyov, Nəcəf bəy Vəzirov, Yusif Vəzir Çəmənəzaminli, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev və digər məşhur şəxsiyyətlər haqqında məlumatlar məqalədə geniş işıqlandırılmışdır.

Açar sözlər: Qarabağ, Azıx, Tağlar, Molla Pənah Vaqif, “Məclisi-üns”, “Məclisi-fərəmüshan”

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 03.04.2021; qəbul edilib – 16.04.2021

Karabakh literary environment: tradition and modernism

İsa Habibbayli

Academician, vice-president of ANAS

General Director of Institute of Literature named after Nizami Ganjavi. Azerbaijan.

E-mail: isa.habibbeyli@science.az

Abstract. In the article it is discussed on literary-historical traditions and prominent creative figures of Karabakh, an integral part of Azerbaijan. Researches of Azerbaijani archaeologists and toponymies related to Karabakh territories in the samples of folk literature prove with facts that those lands are not a national stamp of Nagorno Karabakh, but of lowland-mountainous Karabakh in a broad sense. The article also highlights the fact that the great Azerbaijani poet Nizami Ganjavi's poem “Praise of Barda” is the most beautiful expression of “All-Karabakh” in broad terms.

Information about Molla Panah Vagif, praising the natural features of the country's geography, Gasim bey Zakir, one of the main creators of realist-satirical literature of Azerbaijan, Baba bey Shakir, Khan gizi Khurshidbanu Natavan, well-known in Karabakh for satirical poems, Uzeyir Hajibeyov, founder of professional music school, Najaf bey Vazirov, Yusif, Vazir Chamanzaminli, Abdurrahim bey Hagverdiyev and other notable personalities is widely provided in the article.

Keywords: Karabakh, Azikh, Taghlar, Molla Panah Vagif, “Majlisi-uns”, “Majlisi-faramushan”

Article history: received – 03.04.2021; accepted – 16.04.2021

Giriş / Introduction

Azərbaycan Qafqazın ən qədim insan məskənlərindən biridir. Qarabağın qədim tarixi protoazərbaycanlıların (prototürklərin) ölkəmizin ərazisindəki qədim məskunlaşma tarixinin əsas əlamətlərini özündə əks etdirir. Qarabağ ərazisindəki Azıx mağarasından tapılmış çənə sümüyü burada ilkin insan məskunlaşmasının alt paleolit dövründən, yəni üç yüz əlli min il əvvəldən mövcud olduğunu göstərir. Azıx və Tağlar

mağaraları ibtidai insanların formalaşma proseslərini əhatə edən Quruçay mədəniyyətinin mahiyyətini və əhəmiyyətini müəyyən edən yaşayış məskəni kimi qəbul olunur. Azərbaycan arxeoloqlarının Azıx və Tağlar qədim insan düşərgələri ilə bağlı fərziyyələri və qənaətləri də bu yerlərin ilkin sakinləri olan ulu əcdadlarımızın torpağa sahiblik duyğusunu əks etdirir.

Əsas hissə / Main Part

İpək yolunun üzərində yerləşməsi, Xudafərin körpüləri vasitəsi ilə Şərqi, Gəncə-Tiflis yolu ilə Rusiyaya, Türkiyəyə və Qərbi doğru qurulan əlaqələr Qarabağda iqtisadiyyatın və ticarətin inkişafı ilə bərabər, ədəbi-mədəni mühitin də inkişafına böyük təkan vermişdir. Buna görədir ki, ən qədim zamanlardan başlayaraq, tarixin bütün dövrlərində Qarabağda iqtisadi həyat və ədəbi-mədəni mühit daim inkişaf etmişdir. Uzun əsrlər boyu Qarabağda Azərbaycan incəsənətinin müxtəlif sahələri: xalq musiqisi, aşıq sənəti, muğamat və ifaçılıq xüsusi inkişaf yolu keçmişdir. Təsadüfi deyildir ki, Qarabağ “Qafqazın konservatoriyası” kimi böyük şöhrət qazanmışdır.

Zəngin folklor nümunələri Qarabağın milli kimlik pasportudur.

Qarabağ folklorunda çoxsaylı əsətlərin olması bu diyarın ən qədim Azərbaycan torpaqları olduğunu bir daha sübut edir. Qarabağ ərazisindən toplanılmış əsətlərdə dünyanın yaranışı, günəşin çıxması, yağış yağması kimi, ibtidai insanların təbiət haqqındakı təsəvvürlərinin əks olunması, bu yurdun qədimliyinə şahidlik edir. Qarabağdan toplanılmış bir əsətdə dünyanın yaranışı haqqında deyilir: “Cəbrayıl, Əzrayıl, Mikayıl adında üç qardaş olub. Allah-tala bunlara deyib ki, gedin bir az palçıx gətirin... Allah-tala bu palçıxdan adam düzəldib. Bu, bir az kobud olub. Bir az yonublar. O yerə tökülən yonqardan da mal hazırlayıblar. Mal canın yonqarıdı”.

Bundan başqa, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindəki Qarabağ əraziləri ilə əlaqədar olan yer adları: Bayat qalası, Malıbəyli, Budaqdərə,

Əjdaha qayası, Oğlan-qız dərəsi, Kar gümbəz və sair kimi toponimlər bu torpaqların Azərbaycan möhürüdür. Bu regionun müxtəlif yer adlarının Pənahəli xan, Cavanşir, İbrahim xan, Ağa Məhəmməd şah Qacar, Qaçaq Nəbi kimi tarixi şəxsiyyətlərlə birlikdə çəkildiyi əfsanə və rəvayətlər Qarabağ tarixinin ayrı-ayrı dövrlərinin milli kimlik pasportudur. Folklor örnəklərində Dağlıq Qarabağın deyil, geniş mənada aralıdağlı Qarabağın sanki xəritəsi çəkilmiş, dəqiq sərhədləri göstərilmişdir:

*Sınıq körpü sərhəddi-mülki İran,
Günbatanı Basarkeçər, İrəvan,
Qibləsidir Araz çayı, Naxçıvan,
Gündoğanı Arazla Kür qovuşan,
Cavanşirlər dastanıdır Qarabağ!*

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrində ölkəmizin qədim tarixi ərazisi və dilbər guşəsi kimi Qarabağa sonsuz sevgi notları ifadə olunur. Azərbaycanda bir neçə variantda yayılmış və məşhur “Qarabağ şikəstəsi” üzərində oxunan aşağıdakı bayatı dillər əzbəridir:

*Mən aşıqəm, qara bağ,
Qara salxım, qara bağ.
Dünya cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ!*

“Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda Qarabağla bağlı toponimlərin mövcudluğu bu torpaqların qədim Azərbaycan əraziləri olmasını qəti şəkildə nümayiş etdirir. Eposda əsas yer tutan Bayat Eli anlayışı coğrafi məkan olaraq Kür və Araz

çayları ətrafındakı əraziləri əhatə edir ki, bunların arasında Qarabağ bölgəsinə də aid yaşayış məskənlərinin olması milli kimlik baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Eyni zamanda, "Kitabi-Dədə Qorqud"un ayrı-ayrı boylarında adıçəkilən Bərdə, Quzanlı, Qaraqut dağı, Nərgiz təpə, Daş Uşen və sair kimi Qarabağ toponimləri bu yerin oğuz türklərinə – indiki azərbaycanlılara aid olduğunu göstərir. Bundan başqa, əsasən VI-VII əsrlərin hadisələrini əhatə edən "Kitabi-Dədə Qorqud"un bütün boylarında, o cümlədən, Qarabağda cərəyan edən boylarda qardaş Türkiyə və qonşu Gürcüstanla bağlı yer adları olduğu halda, nəinki ermənilərə aid yer adlarının, hətta heç bir erməni sözünün olmaması, onların həmin dövrlərdə bu torpaqlarda yaşamadıklarının sübutudur.

Qarabağ mədəni mühiti daha çox musiqi-muğamat üstündə köklənsə də, burada aşiq sənəti də inkişaf etmişdir. Qarabağ aşiq mühiti Kəlbəcər aşiq məktəbi ilə birlikdə addımlamışdır. Sarı Aşiq (XVII əsr), Abdalgülablı Aşiq Vahid (1766-1822), Ağdabanlı Qurban (1859-1935), Aşiq Pəri (1811-1833), Aşiq Bəsti (1840-1936) kimi Qarabağ aşıqları Azərbaycan aşiq sənətinə əhəmiyyətli töhfələr vermişlər. XIX əsrdə Qarabağda qadın aşıqların yaşayış-yaratmaları, dövrü üçün mütərəqqi hadisə idi.

Tarix boyu həmişə Azərbaycan yazılı ədəbiyyatında Qarabağ mövzusu geniş yer tutmuşdur. Məsələn, böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin (1141-1209) "İskəndərnamə" poeməsindəki "Bərdənin tərifı" əslində geniş mənada "külli-Qarabağın" təənnümüdür:

...Yayında dağlara lalələr səpər,
Qışını baharın nəsimi öpər.
O yaşıl meşəsi cənnətə bənzər,
Şən atəklərinə bağlanmış kövsər ...
Qırqovul yuvası hər sərvi ağacı,
Oxuyur kəkliyi, ötür turacı.
...Reyhani yaşıldır illər uzununu,
Hər çeşid naz-nemət bürümüş onu.
Yem üçün quş gələr bu gözəl yurda,
İstəsən quş südü taparsan burda.
Torpağı yoğrulmuş qızıl suyundan,
Elə bil hər yanda açmış zəfəran. [6, s.201]

Qarabağdan çıxmış şairlər və el sənətkarları Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında mühüm rol oynamışlar. Nəsil şəcərəsi Qarabağla bağlı olan görkəmli Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzuli (1494-1556) Azərbaycan ədəbiyyatına dünya şöhrəti qazandırmışdır. Dahi sənətkarın məşhur "Leyli və Məcnun" poeması türk-müsəlman dünyasının "Romeo və Cülyetta"sı hesab olunur. Məhəmməd Füzulinin lirikası Azərbaycan şeir mədəniyyətinin Nizami Gəncəvidən (XII əsr) sonra və Molla Pənah Vaqifdən (XVIII əsr) əvvəlki dövrün ən uca sənət zirvəsidir. Məşhur "Məni candan usandırdı" qəzəli əruz vəznli Azərbaycan klassik şeirinin nadir ədəbi hadisəsidir. Görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Fikrət Əmirovun dahiyənə şəkildə yazdığı "Füzuli kantatası" adlı musiqi əsəri Məhəmməd Füzulinin "Məni candan usandırdı" qəzəlinin sevgi, hicran və vüsal duyğularını əbədiləşdirir:

Məni candan usandırdı, cəfadən yar
usanmazmı,
Fələklər yandı ahimdən, muradım şəmi
yanmazmı?
...Şəbi-hicran yanar canım, təkər qan çeşmi-
giryanim,
Oyadar xəlqi əfqanım, qara bəxtim
oyanmazmı?
Füzuli rindü-şeydadır, həmişə xəlqə rusvadır,
Sorun kim bu nə sevdadır, bu sevdadan
usanmazmı?

XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli yaradıcısı Molla Pənah Vaqifin (1717-1797) Qarabağ xanının vəziri kimi düşünülmüş və məqsədyönlü ictimai-siyasi fəaliyyəti ölkəmizin dövlətçilik tarixinin parlaq səhifələrini təşkil edir. O, Qarabağ xanlığının qonşu dövlətlərlə əlaqələrinin genişləndirilməsi və xalqla ünsiyyətin möhkəmləndirilməsi sahəsində faydalı işlər görmüş, Şuşa qalasının müdafiəsini təşkil etmişdir.

Molla Pənah Vaqif Azərbaycan ədəbiyyatında erkən realizmin əsas yaradıcısıdır. Vaqifin yaradıcılığı yazılı ədəbiyyatda klassik əruz şeirinin yekununu, heca vəznli şeirin möhkəm bünövrəsini təşkil edir. Onun şeirlərində Azərbaycan mövzusu açıq şəkildə ifadə olunur və ön mövqedə dayanır. Təbiət və insan gözəlliklərini

ümumi şəkildə mənalandıran qədim dövr və orta əsrlər Azərbaycan şeirlərindən fərqli olaraq, müasiri və yaxın dostu Molla Vəli Vidadinin dediyi kimi Molla Pənah Vaqif “Küllü-Qarabağın abi-həyatı”nı ilhamla tərənnüm etmişdir. Əsrarəngiz Qarabağ torpağı Vaqifə “nərmənəzik bayatı kimi” əziz və doğma olan Vətən torpağıdır. O, Azərbaycan ədəbiyyatına şeirlərində vəsf etdiyi “ağ əlləri əlvan hənadan”, “şəkər gülüşü”, “ənniksiz-kirşansız” təbii görkəmə malik “həyası üzündə, əqli başında” olan “əllər yarışı, ölkə gözəli”nin bədii obrazını gətirmişdir:

*İxtilatı şirin, sözü məzəli,
Şəkər gülüşündən canlar təzəli,
Ellər yarışı, ölkə gözəli,
Nə gözəl doğubsan anadan, Pəri.*

Hələ XVIII əsrdə Molla Pənah Vaqif “Hayıf ki, yoxdur” şeiri ilə konkret olaraq Vətən coğrafiyasının təbii gözəlliklərini Azərbaycan şeirlərində əks etdirməyin əsasını qoymuşdur. Şeirdəki “Kür qırağı” yer adı Azərbaycan ədəbiyyatında yeni meydana çıxmış ölkə coğrafiyası anlayışının parlaq nümunəsidir [2, s.52]. Vaqif “əcəb seyrəngahı”, “qış günü qışlağı”, Qıraqbasan kimi “gözəl obası”, insanların yüksək “adamlıq ədası” olan Kür qırağının bənzərsiz poetik obrazını yaratmışdır. Vaqifin şeirlərindəki “yaşılbaş sona” şairin mənsub olduğu xalqın da, doğma Vətən təbiətinin də ümumiləşdirilmiş rəmzidir.

Böyük söz ustası və dövlət xadimi Molla Pənah Vaqifin 1797-ci ildə yazdığı dərin ictimai-siyasi məzmunə malik olan məşhur “Görmədim” müxəmməsi Azərbaycan ədəbiyyatında zəmanənin ədalətsizliklərinə qarşı yazılmış ən cəsarətli ittihamnamədir:

*Mən cahan mülkündə mütləq, doğru halət
görmədim,
Hər nə gördüm, əyri gördüm, özgə babət
görmədim,
Aşınalar ixtilatında sədaqət görmədim,
Biatü iqrarü immanü dəyanət görmədim,
Bivəfadən lacərəm, təhsili-hacət görmədim!*

*...Kizbi-böhtandan savayı bir hekayət
görmədim,*

*...Bulmadım bir dost ki, ondan bir ədalət
görmədim,
...Heç kəsdə haqqa layiq bir ibadət
görmədim,
...Qədrü-qiymət istəyib, qeyri az xəsarət
görmədim,
İşlənen işlərdə əhvamü-ləyaqət görmədim.*

*...Vaqifa, ya rəbbəna, öz lütfünü eylə pənah,
Səndən özgə kimsədə lütfü-inayət görmədim.*
[5, s.245]

Molla Pənah Vaqifin şeirləri Mirzə Fətəli Axundzadəni heyrətə gətirmişdir.

Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyev 1982-ci ildə Şuşa şəhərində Molla Pənah Vaqifə möhtəşəm bir məqbərə ucaltmış və ilk Vaqif poeziya günlərində iştirak və çıxış etmişdir.

XIX əsrdə Qarabağda yaşayıb-yaratmış Qasım bəy Zakir (1784-1857) Azərbaycan realist-satirik ədəbiyyatının əsas yaradıcılarından biridir. Daha doğrusu, o, Azərbaycan didaktik satirasının parlaq nümunələrini yaratmışdır. Onun ciddi ictimai məzmunə malik olan satiralarının sonunda həyatın çətinliklərindən çıxış yolları haqqında qiymətli öyüd-nəsihətlər verilmişdir. Qarabağın tanınmış bəy nəsilərindən olan Qasım bəy Zakir bir çox tarixi hadisələrin şahidi və iştirakçısı olmuşdur. O, 1826-1828-ci il Rusiya-İran müharibəsi zamanı Qafqaz Müsəlman Könüllü Süvari Dəstəsinin tərkibində təmsil olunaraq Şuşa şəhərinin müdafiəsində iştirak etmişdir. Şeirləri ilə də Qarabağda qazandığı nüfuzu nəzərə alan Mehdiqulu xan Cavanşir Qasım bəy Zakirə Xındırstan kəndini bağışlamışdır. Cəmi iyirmi beş evdən ibarət olan bu kənddə Qasım bəy Zakir kəndlilərlə yaxın ünsiyyət qurmuşdur. Lakin çar Rusiyasının Qarabağdakı hakim dairələri Qasım bəy Zakirin xalq arasındakı nüfuzuna qısqanc münasibət bəsləmiş, nəticədə şairin ailə üzvləri haqsız və ədalətsiz cəzalara məruz qalmışlar.

Böyük cəsarətlə zəmanəsinin haqsızlıqlarını tənqid edən Qasım bəy Zakir çar Rusiyasının Azərbaycanda söz və mülkiyyət sahibi olan bəyləri aşağılamaq, onların hüquqlarını əllərindən almaq siyasətinə qarşı çıxmış, həbsxana və sürgün həyatı keçirməli olmuşdur. Mirzə Fətəli

Axundzadənin (1812-1878) köməyi ilə həbs cəzasından xilas edilən Qasım bəy Zakir ömrünün axırınadək müstəmləkəçilik siyasəti ilə barışmamışdır. “Zəmanənin tənqidi”, “Divanbəyləri həcv”, “Vilayətin məğşuşluğu haqqında”, “Çıxmadı qurtulaq dərdi-bələdan”, “Bərdə xərəbələri” və sair satiraları ümumiyyətlə satirik ədəbiyyatın dəyərli nümunələri olmaqla bərabər, həm də dövrün ictimai ziddiyyətlərinin aynasıdır:

*Çıxmadı qurtulaq dərdi-bələdan,
Gündə bir zakonu görən canımız!
Hər ayın başında bir yol dəğşilən,
Adəti-qanuni görən canımız!*

*Təsadiüf qalmaqad gədəyə, bəyə,
Barıkeşlər indi keçib yedəyə,
Qənaət eyləsin bezə, qədəyə,
Cameyi-güldüni görən canımız. [4, s.43]*

Azərbaycan ədəbiyyatında satira Qasım bəy Zakirin yaradıcılığı ilə ədəbi prosesdə özünə möhkəm mövqə qazanmışdır. Zakirin satiraları “Molla Nəsrəddin” satira məktəbi üçün zəmin hazırlamışdır.

Bundan başqa, Baba bəy Şakir (1769-1844) də satirik şeirləri ilə Qarabağda ad-san qazanmışdır. Qasım bəy Zakirlə Şakirin yaxın münasibətlərinin olması realist-satirik ədəbiyyatın inkişafına təsir göstərmişdir. Pənahəli xanın nəslindən olan Baba bəy Şakir dövrün haqsızlıqlarını qamçılamaş, hakim təbəqəni açıq tənqid etməkdən çəkinməmişdir. Qarabağ vilayətindəki ictimai-siyasi prosesləri satirik tərzdə təsvir edən Baba bəy Şakirin Əmiraslan bəyə və Qasım bəy Zakirə yazdığı mənzum məktublar onun cəsarətli və açıqfikirli bir şair olduğunu göstərir. Baba bəy Şakirin

“Bu nə qubernator, bu necə sərdar?” mürasiri ilə başlayan satirasındakı

...“Dağılıb vilayət oldu tar-mar!”, yaxud “xalqın işi ah-əfqanə dönübdür” kimi fikirlər şairin yaşadığı ağır dövrə sərt münasibətini ifadə edir.

Qarabağ xanlarından olan Mehdiqulu xanın qızı şairə Xurşidbanu Natəvanın (1830-1897) bənzərsiz lirikası və xeyriyyəçilik fəaliyyəti tarixdə mühüm izlər salmışdır. Xurşidbanu Natəvan Şuşa şəhərinə içməli su çəkirmiş, maarifin

inkişafına və abadlıq işlərinə qayğı göstərmiş, kasıb insanlara dəstək olmuşdur.

Xan qızı Xurşidbanu Natəvan Qarabağda fəaliyyət göstərmiş “Məclisi-üns” ədəbi məclisinin əsas təşkilatçılarından olmuş və bu şairlər məclisinin ardıcıl olaraq davam etdirilməsinə dəstək vermişdir. Övladını itirmiş Natəvanın şeirlərində kədər və ümid motivləri ifadə edilmişdir.

*Yenə ya rəb, nə qəmginindir mənim bu şad olan
könlüm,
Rümüzi-eşqdən ağah olub, ustad olan könlüm.*

*Görübdür yarı əğyarə olubdur məhvi-nəzzarə,
Edibdir sinəsin parə, mənim abad olan könlüm.*

*...Fəraqın ruzi-məhşərdir, sərəsər möhnəti-
qəvdir.
O zülfün kimi dərhəmdir, mənim azad olan
könlüm.*

*Baxın bu Natəvan zarə, günü bəxtim kimi qarə,
Gəzər Məcnun tək avarə, mənim naşad olan
könlüm. [1, s.67-68]*

Bununla yanaşı, Xurşidbanu Natəvanın Qarabağın təbiət gözəlliklərini tərənnüm edən nikbin ruhda yazılmış şeirləri də vardır. Belə şeirlərdə Natəvanın şeirləri poetik baxımdan bədii söz ustalığı, özünəməxsus orijinal təsvir vasitələri ilə səciyyəlidir. Natəvan təbiət təsvirlərindən özünün əhvali-ruhiyyəsini, cəmiyyətdəki təzadlı hadisələrə münasibətini ifadə etmək üçün yaradıcı şəkildə istifadə etmişdir:

*Səni kimdir sevən bica, qərənfil?
Sənə mən aşiqi-şeyda qərənfil!*

*Səni gülşən əra aşüftə gördüm,
Yəqin bildim dutub sevda, qərənfil!*

*...Driğa kim, vəfasızdır bu gülşən,
Gedər bu tələti-ziba, qərənfil!*

*Üzündən pərdəyi-nazın kənar et!
Unutma aşiqi, haşa, qərənfil! [1, s.78]*

XIX əsrdə Qarabağda fəaliyyət göstərmiş “Məclisi üns”, “Məclisi-fəramuşan” kimi məşhur ədəbi məclislər Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına güclü təsir göstərmişdir. Bu ədəbi məclislərdə Qarabağın şairləri ilə yanaşı, musiqçilərin də iştirakı təmin edilmişdir. Qarabağ ədəbi məclislərində şeir müsabiqələri keçirilmiş, muğam gecələri təşkil olunmuş, ədəbiyyat məsələləri müzakirə olunmuşdur.

Daha geniş şəbəkəyə malik olan “Məclisi üns” ədəbi məclisi 1864-1872-ci illərdə yerli şair Hacı Abbas Ağanın evində təşkil olunmuş, sonra Xurşidbanu Natəvanın iqamətgahına köçürülmüşdür. Xurşidbanu Natəvan, Hacı Abbas Ağa, Mirzə Rəhim Fəna, Mirzə Ələsgər Növrəs, Mehdiqulu xan Vəfa, Mirzə Sadiq Piran, Mirzə Məhəmməd Katib, İbrahim bəy Azər, Bəhram bəy Fədai, Mirzə Əbdül Şəhid, Mehdi bəy Sarıcalı, Talib bəy Mirzə Vəzirov, Mirzə Haqverdi Səfa, Mirzə Həsən Yüzbaşov və başqaları bu ədəbi məclisin əsas iştirakçıları olmuşlar. Burada şeirləşməkdən başqa, ədəbiyyat, tarix, musiqi və maarif haqqında söhbətlər təşkil edilmişdir. Xan qızı Natəvanın rəhbərlik etməsinə görə Şamaxıdan Seyid Əzim Şirvani, Naxçıvandan Məhəmməd Tağı Sidqi, Şəkidən İsmayıl bəy Sədrəddinbəyov və başqaları “Məclisi üns”lə əlaqə yaratmış, bura şeirlər və məktublar göndərmişlər. “Məclisi üns” ədəbi məclisində hər il Novruz bayramına həsr edilmiş şeir gecələri təşkil olunmuş, musiqi məclisləri düzənlənmişdir.

Mir Möhsün Nəvvabın rəhbərliyi ilə Şuşa şəhərində 1872-ci ildən fəaliyyət göstərmiş “Məclisi-fəramuşan” (“Unudulmuşların məclisi”) ədəbi məclisi ilə “Məclisi üns” arasındakı sağlam rəqabət Qarabağda ədəbiyyatın və incəsənətin inkişafına güclü təkan vermişdir. Mir Möhsün Nəvvab, Abdulla bəy Asi, Fatmaxanım Kəminə, Mirzə Əbdül Şahin, Həsənəli xan Qaradaği, Əbülhəsən Şahid və başqalarının iştirakı ilə keçirilən ədəbi məclislərdə şeir qiraəti və müzakirələrindən başqa, xüsusi olaraq musiqi gecələri də təşkil edilmişdir.

XIX əsrdə Azərbaycanın tanınmış simaları tərəfindən yaradılmış “Qarabağnamə”lər sənədli bədii-publisist nəsr əsərləridir.

“Qarabağnamə”lər – Azərbaycanın üzvi tərkib hissəsi olan Qarabağın tarixi salnaməsi və inzibati kimlik vəsiqələridir.

“Qarabağnamə”lər – Qarabağın tarixi salnaməsi və ədəbi güzgüsüdür.

Mirzə Adıgözəl bəyin “Qarabağnamə” əsərində Qarabağın tarixi fonunda bu diyarın təbiəti, şəhərləri, kəndləri və əhalisi haqqında nəsr təhkiyəsi ilə zəruri mətləblər ifadə olunmuşdur. Mirzə Adıgözəl bəyin “Qarabağnamə”si sənədli tarixi roman təsiri bağışlayır. Əsərdə Pənahəli xan tərəfindən Şuşa şəhərinin salınması nağılvəri şəkildə aşağıdakı kimi təsvir edilmişdir: “Mərhum Pənahəli xan xanlıq adı almağı çox arzu edir və həmişə o ali mənəbə rəğbət bəsləyirdi... O, oturub öz-özünə düşündü ki, ...hər an dəyişməkdə olan fələyin ...rəngdən-rəngə girən çarxın alçaqlığından qafil olmaq ağıllı və bilikli adamlara yaramaz. ...Yaxşısı və münasibi budur ki, möhkəm bir bina və qala tiksin... Çünki şir nə qədər heybətli olsa da, ona bir hin lazımdır. ...Buna görə gedib Bayatda (indiki Şuşa şəhərinin yerində) 1161-ci ildə bir qala, səngər, sığınaq və qərargah saldırdı.

...Bundan sonra Pənahəli xan düşündü ki, mən təzəbinə bir adamam... Mən gərək möhkəm bir yerdə məskən və mənzil salam. ...Buna görə də o, gəlib bir tərənin ətəyində, Şahbulaq adı ilə məşhur olan Təməkütdə bir qala bina etdi. Daş və əhəngdən məscidlər, evlər, çarsu (bazar) və hamamlar tikdirdi. Bu işləri 1165-ci ildə bitirərək oranı özünə məskən etdi” [3, s.37-38].

Mühüm tarixi salnamə olan “Qarabağnamə”dən aydın olur ki, Pənahəli xan 2 yanvar 1748-ci ildə Şuşa şəhərinin salınmasına başlamışdır. Sonra o, 1750-1752-ci illərdə Şuşada zəruri şəhərsalma işlərini tamamlamışdır.

Mirzə Camal Cavanşir Qarabağının “Qarabağ tarixi”, Əhməd bəy Cavanşirin “Qarabağ xanlığının siyasi vəziyyətinə dair”, Mirzə Yusif Qarabağının “Tarixi-Safi”, Rzaqulu xan Mirzə Mehdi-Xəzaninin “Kitabi-tarixi Qarabağ”, Rzaqulu xan Mirzə Camal oğlunun “Pənah xan və İbrahim xanın Qarabağda hakimiyyətləri və o zamanın hadisələri”, Mirzə Rəhim Pənahın “Tarixi-cədidi-Qarabağ”, Baharlının “Əhvalati-Qarabağ”, Həsən Əlizadənin “Şuşa şəhərinin tarixi”, Həsənəli Qaradağının “Qarabağ vilayətinin qədim və cədid keyfiyyət və övzaları” adı

ilə tanınan məşhur “Qarabağnamə”lər silsiləsi Qarabağın qədim Azərbaycan əraziləri olduğunu təsdiq edən mühüm tarix və ədəbiyyat kitablarıdır.

Mir Möhsün Nəvvabın (1833-1918) təzkirəçilik fəaliyyəti və vətənpərvərlik nümunəsi yeni nəsillər üçün əsl ibrətamiz dərslərdir. Onun yazdığı “1905-1906-cı illərdə erməni-müsəlman davası” kitabı XX əsrin əvvəllərində ermənilərin Qarabağda və onun ətraf bölgələrində törətdikləri vəhşilikləri, apardıqları talançılıq və dağıdıcılıq fəaliyyətini real şəkildə əks etdirən qiymətli salnamədir.

Mir Möhsün Nəvvabın hazırladığı “Təzkirəyi-Nəvvab” toplusunda Qarabağdan çıxmış yüzdən çox şairin həyatı və yaradıcılığı haqqında məlumatlar öz əksini tapmışdır. Nəvvabın “Kifayətül-ətfal” dərsliyi və “Nəsihətnamə” əsəri XX əsrin axırlarında milli maarifçilik hərəkatına təkan vermişdir. O, musiqişünas və rəssam kimi də Qarabağın tarixində iz buraxmışdır.

Qarabağın Azərbaycan ədəbiyyatına bəxş etdiyi görkəmli yazıçılardan biri də Nəcəf bəy Vəzirovdur. Şuşa şəhərində dünyaya gəlmiş Nəcəf bəy Vəzirov (1854-1926) burada ilk təhsilini aldıqdan sonra Bakıda Realni Gimnaziyanı bitirmişdir. O, 1874-1879-cu illərdə Moskvada Petrovski-Razumovski Akademiyasında oxumuş, ali təhsil aldıqdan sonra Dilican dərəsində meşəbəyi vəzifəsində çalışmışdır.

Nəcəf bəy Vəzirov 1896-cı ildə yazılmış “Müsibəti-Fəxrəddin” əsəri ilə Azərbaycan ədəbiyyatında faciə janrında yaradılan ilk əsərin müəllifi olmaq şansı qazanmışdır. O, bir yazıçı kimi maarifçi realizm ədəbi cəbhəsini təmsil etmişdir. Yaradıcılığında dramaturgiyaya üstünlük verən Nəcəf bəy Vəzirovun “Daldan atılan daş topuğa dəyər”, “Sonrakı peşimançılıq fayda verməz”, “Adı var, özü yox”, “Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük”, “Pəhləvani-zəmanə”, “Pul düşgünü Hacı Fərəc” pyeslərində dövrünü əxlaqi-mənəvi və maarifçi məsələləri diqqət mərkəzinə çəkmişdir. Yazıçı-dramaturq yaşadığı cəmiyyəti islah etmək yolu ilə dəyişdirmək ideyası yollarında qələm çalmışdır. “Təzə əsrin ibtidası” pyesində yeni qurulmuş sovet hakimiyyətinə müəyyən ümid notları ifadə olunmuşdur. Dram əsərləri Azərbaycan teatrlarında uğurla

tamaşaya qoyulmuşdur. Nəcəf bəy Vəzirovun müasirləri tərəfindən əsərləri “milli məişətimizin güzgüsü” kimi yüksək qiymətləndirilmişdir.

Böyük ictimai xadim və dahi sənətkar Üzeyir Hacıbəyov (1885-1948) Azərbaycan incəsənətinin əfsanəsidir. Uşaqılıq və məktəb illəri Şuşa şəhərində keçən Üzeyir Hacıbəyov Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirmiş, əvvəl Hadrutda, sonra isə Bakı şəhərində müəllimlik etmişdir.

Üzeyir Hacıbəyovun 1908-ci ildə Bakıda tamaşaya qoyulmuş məşhur “Leyli və Məcnun” operası nəinki Azərbaycanda, bütövlükdə türk-müsəlman dünyasında bu janrda meydana çıxmış birinci ölməz sənət əsəridir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dövlət mətbuat orqanı olan “Azərbaycan” qəzetinin baş redaktoru kimi də o, ölkəmizdə milli dövlətçilik ideyalarının daha da möhkəmləndirilməsi yollarında şərəflə xidmət göstərmişdir.

Üzeyir Hacıbəyovun “Koroğlu” operası Azərbaycan milli mədəniyyətinin qəhrəmanlıq üvertürasıdır. Böyük sənətkarın “Arşın mal alan” operettası əsasında çəkilmiş eyniadlı Azərbaycan filmi dünya kino sənətinin ulduzlarındanıdır. “Məşədi İbad” musiqili komediyası Azərbaycan milli-mənəvi varlığının reallıqlarını yaşadan parlaq sənət nümunəsidir.

Üzeyir Hacıbəyov – Azərbaycan professional musiqi məktəbinin banisidir.

Üzeyir Hacıbəyovun yaratdığı Azərbaycan Milli Konservatoriyası qüdrətli sənətkarlar yetirən böyük elm və təhsil məbədidir. O, “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları”nı işləyib hazırlamaqla, milli musiqi mədəniyyətinin inkişafına müstəqil bir Akademiya qədər xidmət göstərmişdir.

Görkəmli ictimai xadim və böyük bəstəkar Üzeyir Hacıbəyov 1945-ci ildə Milli Elmlər Akademiyasına ilk seçilmiş akademiklərdən biri olmuş, Azərbaycan elminin inkişafı yollarında da diqqətəlayiq addımlar atmışdır. “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” monoqrafiyası ilə o milli musiqişünaslıq elminin inkişafına bir akademiya qədər xidmət göstərmişdir.

Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev (1870-1933) Azərbaycan ədəbiyyatında realist-satirik nəsrin əsas yaradıcılarındanıdır. O, hələ Şuşa şəhərindəki realni məktəbin şagirdi ikən burada müəl-

limlərin və müdavimlərin göstərdikləri tamaşa-sına baxaraq bədii yaradıcılığa həvəs göstərmişdir. Böyük demokrat yazıçı Cəlil Məmməd-quluzadənin (1869-1932) başçılıq etdiyi “Molla Nəsrəddin” ədəbi cəbhəsinin inkişaf etdirilmə-sində böyük xidmətləri olan Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev bədii nəsr, dramaturgiya və satirik publisistika sahələrində yaratdığı əsərləri ilə Azərbaycan ədəbiyyatını daha da zənginləşdir-mişdir. Azərbaycan ədəbiyyatında faciə janrın-da yazılmış ilk əsərlərini, “Dağılan tifaq” və “Bəxtsiz cavan” faciələrini, birinci masal-dram olan “Pəri cadu” pyesini, “Marallarım” adlı məşhur satirik publisistika silsiləsini, ilk tarixi dramlardan biri sayılan “Ağa Məhəmməd şah Qacar” dramını yazmaqla, ədəbiyyatımıza mü-hüm yeniliklər gətirmişdir. Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin “Şeyx Şəban”, “Mirzə Səfər”, “Bomba” hekayələri Azərbaycan hekayəçiliyi-nin şedevrlərindəndir.

Yazıçı və ictimai xadim Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev Azərbaycanda latın əlifbasına keçid hərəkatına rəhbərlik edən böyük maarifçi ziyalılardan biri idi. O, 1928-ci ildə Əməkdar incəsənət xadimi fəxri adına layiq görülən ilk yazıçı olmuşdur.

Süleyman Sani Axundov (1875-1939) Azər-baycan maarifçi-realist ədəbiyyatının yaradıcı-ları sırasında görkəmli yer tutur. O, Şuşa şəhə-rində doğulmuş, burada ibtidai məktəbə getmiş, sonra dayısı, Qori Müəllimlər Seminariyasının müəllimi Səfəralibəy Vəlibəyovun (1863- 1902) vasitəsi ilə Qafqazda məşhur olan bu təhsil mü-əssisəsinin nəzdində açılmış ibtidai məktəbi bi-tirmiş və seminariyada təhsilini davam etdirərək müəllimlik ixtisası qazanmışdır. Bakı şəhə-rində müəllimlik fəaliyyətinə başlamış, sonra isə yazıçının öz adı ilə tanınan Süleyman Sani Axundov nümunə məktəbini yaratmışdır.

XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan maarifçi-rea-list ədəbiyyatının inkişafında Süleyman Sani Axundovun dram və nəsr əsərləri xüsusi yer tu-tur. “Qorxulu nağılları” hekayələr silsiləsi Azərbaycan uşaq nəsrinin qızıl fonduna daxil olan əsərlərdir. Məşhur “Qaraca qız” hekayəsi Süleyman Sani Axundova böyük şöhrət qazan-dırılmışdır.

Yusif Vəzir Cəmənzəminli (1887-1943) ilk təhsilini əvvəl Şuşa şəhərində Molla Mehdi

məktəbində, sonra isə Bakı realını məktəbində almış, 1915-ci ildə Kiyev Universitetinin hüquq fakültəsindən məzun olmuşdur. Yusif Vəzir Cə-mənzəminlinin “Qan içində” romanında Qara-bağ xanlığının ictimai-siyasi vəziyyəti və Molla Pənah Vəqifin həyatı geniş şəkildə təsvir edil-mişdir. “Qan içində” romanında Qarabağ xanlı-ğının “İki od arasında”, Rusiya və İran arasında seçim etmək kimi çətin və mürəkkəb bir dövrü-nün mürəkkəb hadisələri öz əksini tapmışdır. Bütövlükdə “Qan içində” romanı Azərbaycan yazılı ədəbiyyatının mükəmməl bir Qarabağna-mə”si kimi də mühüm əhəmiyyətə malikdir. “Qızlar bulağı”, “Studentlər” romanları və he-kayələri Azərbaycan tarixi reallıqlarını və milli-mənəvi varlığını əks etdirən bənzərsiz əsərlər-dir.

Görkəmli tənqidçi və ədəbiyyatşünas Firidun bəy Köçərli (1863-1920) Azərbaycan ədəbiy-yatşünaslıq elmi məktəbinin banisidir. Onun “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları” ad-lanan ikicildlik elmi əsəri birinci sistemli ədə-biyyat tariximizdir. Bu kitabda Azərbaycanın digər bölgələri ilə yanaşı, Qarabağ ədəbi mühi-tinə də xüsusi bir bölmə həsr edilmişdir.

Firidun bəy Köçərli Qori Müəllimlər Semi-nariyasının Azərbaycan şöbəsinin rəhbəri kimi azərbaycanlı gənclərin təhsil almaları sahəsində böyük xidmətlər göstərmişdir. Onun 1917-ci il-də təsis etdiyi Qazax Müəllimlər Seminariyası Azərbaycanda ixtisaslı pedaqoji kadrlar hazırla-yan birinci təhsil müəssisəsi idi.

Sovet hakimiyyəti illərində görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti nə-ticəsində Azərbaycanın hər yerində olduğu ki-mi, Qarabağda da milli ədəbiyyat və incəsənət inkişaf etdirilmişdir. Həmidə xanım Məmməd-quluzadə, Əlfə Qasimov, Teymur Elçin, Qasım Qasımzadə, Famil Mehdi, Cəmil Əlibəyov, İb-rahim Kəbirli, İsi Məlikzadə, Məcid Şamxalov, Əsrəf Veysəlli, Ənvər Rza, Cəlal Bərgüşad, El-dar Baxış, Əbülfəz Misiroğlu, Hüseyn Kurdoğ-lu, Əhməd Elbrus, Əjdər Fərzəli, Faiq Dərga-hov, Mətləb Misir, Ramiz Məmmədzadə, Ca-hangir Gözəlov, Oqtay Salamzadə, Bəhmən Vətənoğlu və başqaları kimi Qarabağdan çıx-mış şair və yazıçılar Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına uğurla xidmət etmişlər.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin qayğısı ilə müstəqillik dövründə Qarabağın işğal edilməmiş ərazilərində ən müasir muğam mərkəzləri yaradılmış, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Qarabağ Bölməsi fəaliyyətə başlamışdır.

Hazırda Ramiz Rövşən, Aqil Abbas, Ənvər Əhməd, Yasif Nəsirli, Vaqif Bəhmənli, Cahangir Məmmədli, Rəşad Məcid, Vaqif Bayatlı Odər, Bəxtiyar Sadıqov, Çingiz Əlioğlu, Mustafa Cəməni, Elçin İskəndərzadə, Elçin Hüseynbəyli, Əli Əmirli, İntiqam Qasımzadə, Qulu Ağsəs, Eldar İbrahim, Əbülfəz Mədətoğlu, Şərif Ağayar, Elçin Mehraliyev, Ələmdar Cabbarlı, Adil Cəmil, Zakir Fəxri, Əlövsət Ağalarov, Ələmdar Quluzadə, Umud Rəhimoğlu, Qəşəm İlqar və başqaları müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafı yollarında qələm çalmaqla davam edirlər. Şair və yazıçılarımız Azərbaycan həyatının digər sahələri ilə yanaşı, Qarabağ mövzusunda da təsirli və əhəmiyyətli bədii əsərlər yazmışlar. Son onilliklərdə Qarabağ məsələsi Azərbaycan ədəbiyyatının baş mövzusunda çevrilmişdir. Qarabağ mövzusunda yazılmış ən yaxşı əsərlər Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə və torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi uğrunda mübarizəyə təkan vermiş, gənc nəslin vətənpərvərlik tərbiyəsinə güclü təsir göstərmişdir. Filologiya elmləri doktoru Mərziyə Nəcəfovanın "Müasir Azərbaycan poeziyasında Qarabağ" adlı monoqrafiyasında (2019) tədqiq və təhlil edilərək elmi cəhətdən qiymətləndirilmişdir. Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Qarabağ Bölgəsinin sədri, şair Ənvər Əhmədin aşağıdakı şeiri torpaqlarımız işğaldan azad edilənə qədərki ədəbiyyatda Qarabağ mövzusunun əsas qayəsini dolğun şəkildə əks etdirir:

*Əgər döyüş "Cəngi" n çalınmayıbsa,
Əgər Qəsri-Şuşan alınmayıbsa,
Azad olmayıbsa əsir qız-gəlin,
Əgər ucalmırsa qeyrət heykəlin,
Bu qılınc qınında pas ata bilməz!*

*Qardaş, Qarabağsız ruhumuz yandı,
İçək Qöyçə andı, Zəngəzur andı,*

*Qələbə tarixin yazılmayıbsa,
Düşmənin məzarı qazılmayıbsa,
Bu qılınc qınında pas ata bilməz!*

Qalib Ali Baş Komandan İlham Əliyevin Qarabağın erməni işğalçılarından azad edilməsi kimi misilsiz tarixi missiyanı uğurla həyata keçirməsi Azərbaycanın çoxəsrlik tarixinin ən şərəfli səhifəsidir.

Möhtərəm Prezidentimizin rəhbərliyi ilə həyata keçirilməsinə start verilmiş Böyük Qayıdış hərəkəti Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün təmin edilməsinə və Qarabağda həyatın yenidən qurulmasına tam təminat verir.

Qarabağ Zəfəri Azərbaycan ədəbiyyatında yüksək səviyyədə qiymətləndirilmiş və obrazlı şəkildə mənalandırılmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2021-ci ilin Novruz Bayramında Şuşada, Cıdır Düzündə yandırılan tonqalın önündə Azərbaycan xalqına etdiyi mühüm tarixi əhəmiyyətə malik olan təbrikin fonunda müasir ədəbiyyatın Qarabağ Zəfərinə poetik münasibəti aşağıdakı kimi ümumiləşdirilir:

*Cıdır düzündə Novruz tonqalı –
Otuz illik həsrətin*

Alışan dili,

Vaqifin dağıdılmış məqbərəsinin

Danışan dili.

Şuşanın yenidən açılan

Xarıbülbulü,

Cıdır düzünün

Qardələni – Novruzgülü.

Cıdır düzü –

Qarabağın Çənlibeli,

Cıdır düzündə Novruz tonqalı –

Zəfər ilinin

Yanardağ məşəli!

Qarabağın bundan sonrakı gəlhağəli.

Start verilmiş

Böyük Qayıdış ili!

Qalib Ali Baş Komandanın

Dəmir Yumruq Əli!

Azərbaycan ölkəsinin işıqlandırılmış

bütövlük heykəli!

Nəticə / Conclusion

Azərbaycanın qədim diyarı və ayrılmaz üzvi tərkib hissəsi olan Qarabağ işğaldan azad edildikdən sonra burada Böyük Qayıdışın, regionda yeni həyatın başlanması ədəbiyyatın da qarşısına yeni vəzifələr qoyur. Prezident İlham Əliyevin iradəsi ilə ən yaxın zamanda Şuşa dünyanın ən gözəl şəhərlərindən birinə çevriləcəkdir. Heç şübhəsiz, bundan sonra Qarabağda həyatın digər sahələri ilə yanaşı, ədəbi-mədəni mühit də böyük sürətlə inkişaf etdiriləcəkdir.

Qarabağın rəmzi hesab edilən Cıdır Düzündə böyük uğurla keçirilən Xarı bülbül musiqi festivalı mühüm tarixi əhəmiyyətə malik olan mədəniyyət hadisəsi olmaqdan başqa, həm də Azərbaycanın qazandığı Zəfərin möhtəşəm təntənəsi olmuşdur.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi, Qarabağın işğaldan azad olunması və regionda yeni həyatın başlanması yazıçı və şairlər üçün yeni mövzulara yol açacaqdır.

Ədəbiyyat / References

1. Əliabbas Müznib. Xurşidbanu Natəvan (nəşrə hazırlayanı: Paşa Kərimov). Bakı: Elm və təhsil, 2012.
2. İsa Həbibbəyli. Ədəbi şəxsiyyət və zaman. Bakı: Elm və təhsil, 2017.
3. Bax: Qarabağnamələr (tərtib edənlər Akif Fərzəliyev, Nazim Axundov). Bakı, Qanun, 2020.
4. Qasım bəy Zakir. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Avrasiya Press, 2005.
5. Molla Vəli Vidadi, Molla Pənah Vaqif. Əsərləri. Bakı: Çarşıoğlu, 2004.
6. Nizami Gəncəvi. İskəndərnamə (tərc. edən: Abdulla Şaiq) Şərəfnamə. Bakı: Lider, 2004.

Литературная среда Карабаха: традиции и современность

Иса Габиббейли

Академик, вице-президент НАНА.

Главный Директор Института литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: isa.habibbeyli@science.az

Резюме. В статье говорится о литературно-исторических традициях и известных творческих личностях Карабаха – одного из незабываемых регионов Азербайджана. На конкретных фактах исследований азербайджанских археологов и топонимов Карабаха, связанных с образцами устного народного творчества, доказана их национальная присущность не только Нагорному Карабаху, но и широкой равнинной и горной территорий всего Карабаха.

В статье также подчёркивается тот факт, что стихотворение великого азербайджанского поэта Низами Гянджеви «Воспевание Барды» в широком смысле является воспеванием всего «прекрасного Карабаха».

В статье также приведены обширные сведения о Молла Панах Вагифе, славившем природу своей Родины красоту родного края, об одном из основоположников азербайджанской сатирико-реалистической литературы Гасум бек Закире, поэтессе «Хан гызы» Хуршид Бану Натаван, Баба бек Шакире, заслужившем известность в Карабахе своими сатирическими стихами, основоположнике профессиональной музыкальной школы Узеире Гаджибекове, писателях Наджаф беке Везирове, Юсиф Везире Чемаземинли, Абдуррагим беке Хагвердиеве и других знаменитых личностях.

Ключевые слова: Карабах, Азых, Таглаз, Молла Панах Вагиф, «Маджлиси-унс», «Маджлиси ферамушан»